

УДК 330.341
JEL O33

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/meu.2021.46.0.4602>

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК: ЕТАПИ, ТЕОРІЇ, ТЕНДЕНЦІЇ

Вікторія Вороніна¹, Наталія Клименчукова²

¹Полтавський державний аграрний університет
36003 м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3
e-mail: vivoronina1@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2434-4591

²ВНЗ «Національна академія управління»
03151 м. Київ, вул. Ушинського, 15
e-mail: klymenchukova@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0611-4343

Анотація. В статті розглядається теоретичні аспекти інноваційної теорії та її категоріального апарату. Аналізується розвиток уявлень про місце й значення інновацій в рамках поширених інноваційних теорій та підходи до дефініції категорії «інноваційний розвиток». Викладено власні міркування автора та надано власне визначення досліджуваного терміну. Узагальнено основні етапи, теорій та тенденцій інноваційного розвитку, встановлено взаємозв'язки між ними та їх основними положеннями, а також подано актуалізоване бачення процесу еволюції інноваційної теорії, яке включає коригування етапів та уточнення хронології дослідження інновацій. Запропоновано авторське бачення процесу розвитку даної теорії, включаючи періодизацію та хронологію етапів, починаючи з періоду зародження вчення про інновації і донині. Наведено опис змістовних аспектів сучасного, 4-го етапу еволюції інноваційної теорії, виявлено тенденції та напрями її розвитку на наступний період.

Ключові слова: економічна теорія; економічний розвиток; інновація; тенденції, теорія інновацій; інноваційний розвиток; науково-технічний прогрес.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світової економіки новітні технології та інновації не тільки є визначальними для економічного зростання країн, але й є індикаторами рівня економічного добробуту та самостійності суб'єктів світового господарства. Економічна сутність концепції переходу на інноваційний шлях розвитку полягає в тому, що, по-перше, знання та науково-технічний прогрес стають основними факторами розвитку економіки; по-друге, необхідно якнайшвидше адаптувати загальні напрями розвитку інновацій до особливостей конкретної країни; по-третє, для національної економіки дуже важливим є розвиток інфраструктури постіндустріального суспільства.

В цілому, період досліджень інновацій як економічного феномена, що безпосередньо впливає на темпи та напрями економічного розвитку, охоплює більш ніж

© Вікторія Вороніна, Наталія Клименчукова, 2021

віковий період. Протягом цього часу було залучено значну кількість дослідників, які представили в рамках своїх підходів різні наукові погляди з даної проблематики. Наука доповнилася новими ідеями, які необхідно враховувати в процесі дослідження інновацій. Крім того, сам вектор інноваційної активності змістився в бік соціальної проблематики, що ставить задачу виділення самостійного етапу розвитку наукової думки у галузі дослідження інновацій.

Зазначені обставини обумовили необхідність глибшого розуміння тенденцій розвитку наукової думки в інноваційному напрямку та відповідної систематизації та хронологізації процесу еволюції знань в даній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш авторитетними економістами, роботи яких складають фундаментальну класику інноваційної теорії, є Шумпетер Й., Коваль С., Кондратьєв Н., Менш Г., Фрімен К. і багато інших видатних вчених ХХ століття.

Науково-теоретичні аспекти генезису та сучасного становлення інноваційної теорії були розглянуті в роботах [1-21]. Авторами проаналізовано природу інновацій, інноваційного розвитку, інноваційної діяльності, інноваційного процесу на різних рівнях функціонування соціально-економічної системи. До таких досліджень належать погляди Айреса Р., Анчишкіна А., Будвіля Ж., Гамидова Г., Глазьєва С., Кузнеца С., Маркіної І., Перру Ф., Портера М., Роджерса Е., Санто Б., Сорокіна П. та інших. Зазначеними авторами визначено роль інновацій як провідного фактора економічного зростання, розроблено понятійний апарат, виявлено основні причинно-наслідкові зв'язки у цій сфері діяльності.

Найбільш комплексний та структурований огляд процесу розвитку інноваційної теорії було представлено у 2004 р. Яківцем Ю. [1]. Науковий підхід, викладений в його монографії, дотепер відтворюється в різних роботах. Але, незважаючи на існуючі наукові здобутки, питання узагальнення наукової еволюції інноваційної теорії вимагає подальшого розвитку та вдосконалення.

Значні наукові результати, отримані в даній галузі, вимагають узагальнення та визначення перспективних напрямів подальшого руху з урахуванням особливостей сучасного соціально-економічного розвитку національної економіки.

Постановка завдання. Основна мета статті полягає в систематизації наукових підходів у галузі дослідження інновацій, а також у виявленні провідних тенденцій та напрямів розвитку інноваційної теорії. Досягнення мети забезпечено вирішенням наступних завдань: проведено аналіз ключових концепцій та теорій, сформованих у рамках досліджень інноваційної проблематики, визначено тенденції розвитку в даному секторі економічної теорії, підготовлені відповідні висновки та висновки щодо предмета дослідження.

Методи дослідження. Методичну основу склали загальнонаукові теоретичні методи: узагальнення, пояснення, групування; методи абстрагування та візуалізації (для наочної демонстрації отриманих результатів дослідження).

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість досліджень розглядає категорію «розвиток» з точки зору розвитку організації. Так Базилевич Л. описує якісні перетворення виробництва і управління організації, які можуть сприяти значному підвищенню рівня науково-технічного розвитку організації, ефективності її економічної і соціальної діяльності, поліпшення якості управління [2, с. 36]. За словами Аккофф Р. [3, с. 156], «розвиток – це умова чи стан, що обумовлені рівнем наявних ресурсів, і процес, в якому збільшуються можливості і бажання виробничо-

економічної системи задовольняти свої бажання, а також бажання інших систем і індивідів, пов'язаних з нею.

Сіренко Н. обґрунтувала теоретичні підходи до розкриття понять «розвиток» і «економічний розвиток». На її думку, «розвиток» і «економічний розвиток» – це процес накопичення і реалізації потенціалу економіки, який має цільову спрямованість економіки і механізмів його досягнення [4, с. 112-113].

Термін «розвиток економіки» в словниках визначається як стан системи національного господарства, що характеризується наявністю економічного зростання, тобто розширеною структурою відтворення і споживання, що відбивається в абсолютної і відносної зміні макроекономічних показників (показників соціально-економічного розвитку) протягом тривалого періоду часу [5, с. 309].

На підставі розглянутих теорій, можна стверджувати, що категорія «розвиток» пов'язана з рухом, постійною зміною стану, яке призводить до прогресу будь-якої системи, але за деяких умов може призвести до зворотних змін, а саме до регресу. Крім цього, розвиток розглядається як кількісні і якісні зміни в складі і структурі системи під впливом зовнішнього середовища, і має адаптаційний характер.

Сутність поняття інноваційного розвитку не є достеменно визначеною та виступає предметом наукової дискусії. У зарубіжній і вітчизняній економічній літературі наводиться чимало визначень даного поняття, проте, в рамках вирішення завдань дослідження ми будемо розуміти під ним закономірну тенденцію економічного розвитку, під впливом якої вона набуває нової структури та якісного стану, що забезпечує пріоритет інноваційної діяльності. Суть інноваційного розвитку економіки полягає в її трансформації до економічного зростання, який заснований на знаннях і технологіях. І цей процес, під впливом науково-технічного прогресу, коли знання стають ключовою продуктивною силою, є незворотнім.

В ході дослідження встановлено, що виокремлюють два ключові підходи до поняття інноваційного розвитку: макроекономічний та мікроекономічний.

В макроекономічній площині досліджень, поняття «інноваційний розвиток» синонімізується з поняттями інноваційного типу економічного розвитку або інноваційної моделі економічного розвитку. З позиції макроекономічного підходу, інноваційний розвиток ототожнюється з науково-технічним прогресом, надаючи йому рис всебічності, загальності та глобальності протікання.

За мікроекономічного підходу термін «інноваційний розвиток» застосовується в контексті діяльності, конкурентоспроможності та розвитку суб'єктів господарювання.

Рогоза М., Вергал К. стверджують, що дефініція категорії «інноваційний розвиток» в рамках мікроекономічного підходу здебільшого розглядається у вузькому та широкому розумінні як:

– механізм реалізації внутрішнього потенціалу підприємства, де інноваційний розвиток постає як сукупність нових методів, засобів та шляхів реалізації інноваційних можливостей підприємства, а основними характеристиками такого розвитку є системність, циклічність, динамічність;

– сукупність дій щодо впровадження нововведень, який розділяє процес інноваційного розвитку на складові, що відповідають етапам роботи по пошуку, розробці та реалізації нововведень на підприємстві; спирається на такі поняття як інноваційна діяльність, інноваційний процес і формує таким чином основні інструменти управління [6, с. 45].

Найдюк В. визначає два основних підходи до розуміння поняття інноваційного розвитку:

1) предметно-технологічний, або орієнтований на науковий результат, при якому інноваційний розвиток розглядається як кінцевий результат наукової чи науково-технічної діяльності;

2) функціональний, в якому інноваційний розвиток пов'язують із функціями створення, впровадження, поширення нововведень, реалізації інноваційних проєктів тощо [7, с. 252].

Теоретичні засади інноваційного розвитку опрацьовані багатьма ученими. Незважаючи на іноді надмірну деталізованість деяких дефініцій поняття «інноваційний розвиток», їх аналіз дозволив визначити ключові погляди науковців на сутність даного поняття:

1) інноваційний розвиток пов'язують із розгортанням інноваційного процесу (Гумба Х., Касс М., Кібіткін А., Чечуріна М.);

2) інноваційний розвиток ототожнюють з інноваційною діяльністю, або визначають інноваційний розвиток як результат інноваційної діяльності (Адаменко О.);

3) наголошують на тісному взаємозв'язку між інноваційним розвитком та потенціалом підприємства, передусім інноваційним потенціалом (Ілляшенко С.);

4) акцентують увагу на ключовому джерелі інноваційного розвитку – інноваціях (Поляков С., Степнов І., Погорелов Ю., Федулова І.) та наголошують, що інноваційний розвиток підприємства полягає у здійсненні якісних змін, заснованих на інноваціях (Крамської Д., Мороз О.).

Серед значущих фундаментальних досліджень напрямів інноваційного розвитку, варто виділити наступні теорії: класичну теорію циклічного розвитку, ортодоксальну теорію інноваційного розвитку, парадигму технологічних змін, теорію інноваційного розвитку, що опираються на ендогенні чинники технологічного прогресу, парадигму дифузії інновацій, теорію технократичного розвитку, соціальну та сучасну теорії інноваційного розвитку [8, с. 145].

Основні етапи суспільного розвитку мають безпосередній зв'язок з етапами науково-технічного прогресу, що було неодноразово підтверджено на авторитетному рівні світового економічного знання (наприклад, [9]).

Якщо ж говорити про інноваційну теорію як специфічну сферу наукової діяльності, то періодизація її розвитку буде виглядати відповідно до наукової позиції Яківця Ю., розвиток інноваційної теорії з часу її становлення до кінця ХХ століття пройшов три етапи (рис. 1).

1. Створення фундаментальної основи інноваційної теорії, здійсненої в 1900-1930 рр. (Шумпетер Й., Кондратьєв М., Сорокін П. та ін.). Даний етап характеризується зародженням ідей і формуванням базових принципів інноваційної теорії, на основі яких почала формуватися група концепцій, що досліджує фактори і джерела господарського зростання в умовах циклічності економіки.

Потреба в подібній теорії була обумовлена зростанням ролі науково-технічних досягнень в розвитку економіки; необхідністю розширення та інтенсифікації ринків збуту; прагненням до виявлення напрямків розвитку нового технологічного циклу [10, с. 840]. Основою даного підходу стало розуміння того, що циклічна динаміка з властивою їй зміною фаз (висхідних та спадних) є винятковою формою розвитку ринкового господарства, а впровадження інновацій виступає в якості провідного фактора господарського зростання. Спираючись на аналіз теоретичних конструкцій першого етапу розвитку інноваційної теорії, основними подіями даного періоду можна вважати:

1) виявлення в економічній динаміці довгострокових економічних циклів (Кондратьєв М., Гельдерен Я. Ван, Де Вольф С., Гельфанд І.). Розробка циклічної теорії довгих хвиль, що склала теоретичний фундамент теорії інновацій. Встановлення закономірностей впровадження науково-технічних нововведень на різних стадіях довгострокового економічного циклу (Кондратьєв М.).

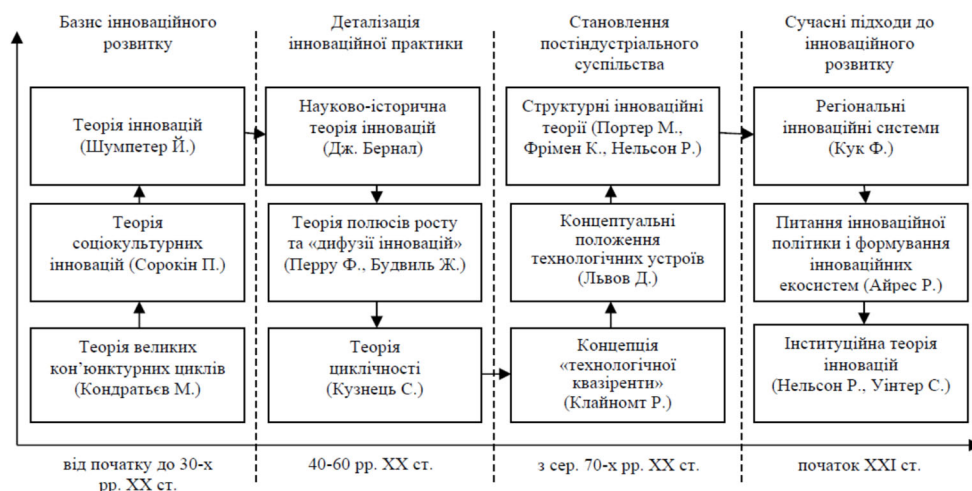

Рис. 1. Еволюція теорії інноваційного розвитку

Джерело: систематизовано доповнено автором за [1, 6, 8]

2) розробка цілісної і самостійної теорії інновацій, згідно якої активність в сфері інновацій являє собою провідний фактор, що обумовлює виникнення циклічних коливань в економіці (Шумпетер Й.). В рамках теорії в науковий обіг введено такі поняття:

– «інновація», яка розглядається як «здійснення нових комбінацій»: а) виробництво нової споживчої цінності, нової якості зазначеної цінності; б) впровадження принципово нового способу виробництва; в) освоєння нового ринку реалізації продукції; г) освоєння нового джерела поставок напівфабрикатів або сировини; д) проведення внутрішньокорпоративної реорганізації; підрич монопольного статусу іншого підприємства;

– «інноваційний процес», визначений як реалізація найбільш оптимальної та конкурентоспроможної комбінації наявних факторів виробництва;

– «підприємницька здатність» – четвертий фактор виробництва (за версією Шумпетера Й.), що реалізується за рахунок використання підприємцем нестандартних технологічних рішень для реалізації нових комбінацій;

– «підприємець-інноватор» (на відміну від «підприємця-консерватора») – «революціонер від виробництва», «лідер особливого роду», рухомий «проти течії», «здійснює нові комбінації», тобто «не створює ніяких первинних засобів виробництва, а тільки по-іншому, більш доцільно і вигідно застосовує вже існуючі» [11, с. 281];

– «процес творчого руйнування» – варіант трактування життєвого циклу інновацій.

3) «перше наближення» до розуміння необхідності формування інвестиційного середовища як сукупності умов для ефективного впровадження інновацій (Кондратьєв М.).

4) змістовне розведення понять «економічне зростання» і «економічний розвиток» (Шумпетер Й., Кондратьєв М.), пізніше закладене дослідниками в основу методу кількісно-якісної декомпозиції економічних явищ.

5) подальший розвиток економічної теорії, що принципово відрізняється від домінуючої неокласичної доктрини в трактуванні джерел економічного зростання (Туган-Барановський М., Кондратьєв М., Шумпетер Й., Зомбарт В., Ван Гельдерен Я., Де Вольф С.).

2. Деталізація і поглиблення наукових положень попереднього етапу, що відбувалися в 1940-1960-і рр. (Бернал Дж., Будвиль Ж., Кузнець С., Перру Ф., Хегерstrand Т. та ін.).

Другий етап протікав в умовах відносної макроекономічної стабільності на висхідній хвилі четвертого довгострокового (кондратьєвського) циклу. Він характеризувався поглибленням і деталізацією ключових ідей попереднього етапу; вивченням чинників, що впливають на результативність нововведень; акумулюванням емпіричного матеріалу, використаного для створення численних, часто суперечливих наукових підходів.

В даний період вироблялися функціональні аспекти регулювання в частині планування, фінансування, організації, управління, а також оцінки ефективності інноваційних проектів. Дослідження на даному етапі носили більш практичний, ніж на першому етапі, і більш прикладний характер.

У зазначений період різними підприємствами і організаціями проводились емпіричні дослідження в області інновацій, які фокусувалися на трьох основних напрямках:

1) державна політика в частині інноваційної діяльності національних компаній, що спрямована на підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку;

2) компанія в якості ініціатора впровадження і ринкової імплементації інноваційного продукту; залежність інноваційної активності від управлінських методів та організаційної структури компанії;

3) ризики як фактор інноваційної діяльності, відпрацювання методів прогнозування її результату, дослідження результативності інноваційного процесу на кожному з його етапів.

З іншого боку, для другого етапу розвитку інноваційної теорії характерним є поява досить абстрагованих від реальної економіки досліджень науково-технічного прогресу в форматі зміни епох суспільного розвитку. Серед ґрунтовних робіт даного періоду слід виділити монографію Джона Бернала «Наука в історії суспільства» [12, с. 456], де на основі науково-історичного підходу проведено аналіз впливу технологічного прогресу на різних етапах суспільного розвитку, починаючи з палеоліту, описано та інтерпретовано зв'язки науки з розвитком інших аспектів суспільного життя. На думку англійського вченого, науковий і технологічний розвиток відрізняються винятковою нерівномірністю і циклічністю, коли періоди науково-технічного та суспільного прогресу змінюються тривалішими періодами застою.

Таким чином, основними досягненнями другого етапу розвитку інноваційної теорії можна вважати такі:

1) поділ суспільного розвитку на «економічні епохи», введення в науковий обіг поняття «епохальні інновації», «що лежать в основі переходу не тільки економіки, а й всього суспільства в цілому, з однієї ступені на іншу» (Кузнець С.).

2) емпіричне підтвердження позитивної взаємозалежності економічного зростання і технічного прогресу (Тінберген Я., Солоу Р., Ероу К., Кремер М., Хікс Дж., Харрод Р.).

3) перенесення теорії інновацій з технологовтіленої області в сферу дослідження проблем розвитку суспільства (Бернал Дж., Сорокін П.).

3. Новий «теоретичний прорив» в умовах виходу економіки на траєкторію п'ятого технологічного укладу, який посів період з 1970-х рр. до кінця ХХ століття (Ван Дейн, Глазьев С., Клайнмт Р., Кларк Дж., Кляйнкнехт А., Львів Д., Менш Г., Нельсон Р., Портер М., Твісс Б., Фрімен К., Яківець Ю. та ін.) [8, с. 151].

На відміну від першого етапу, в рамках якого відбулося визнання інновацій як ключового фактора господарського зростання, третій етап присвячений аналізу інновацій як системного явища, що діє у взаємозв'язку всіх елементів інноваційного процесу. На цьому етапі представлені нові варіанти класифікації інновацій (Менш Г., Кляйнкнехт А., Яківець Ю.), розширено межі пізнання їх життєвого циклу (Ван Дейн Я., Девіс С., Менсфілд Е., Ромео А.), розроблені фундаментальні основи концепції національних і територіальних інноваційних систем (Лундвалл Б., Нельсон Р., Фрімен К. і ін.).

На даному етапі остаточно оформилися два основні підходи до пояснення інновацій: об'єктний і процесний. Зміст першої дослідницької парадигми (інновація як результат) полягає в тому, що під інновацією розуміється об'єктний результат науково-технічного прогресу: новий продукт, нова техніка чи технологія. В рамках другої – в якості інновації виступає комплексний процес, що складається з розробки, впровадження у виробництво і комерціалізація нових споживчих благ – техніки, технологій, продукту, організаційних форм та ін. (процесного підходу дотримувалися, наприклад, Твісс Б., Піннінгс Й., Санто Б., Глазьев С., Яківець Ю., Нельсон Р., Вінтер С.) [6, 8, 13].

У третьому періоді сформувався концепція життєвого циклу інновацій, згідно якої всі базисні інновації проходять цикл розвитку, що реалізується в двох вимірах. У роботі Ван Дейна «Довгі хвили в економічному житті» (1976 р.) описана вертикальна схема життєвого циклу інновацій, що складається з 4-х фаз (впровадження, зростання, зрілість, занепад) [14]. Згідно горизонтальної схеми Девіса С., Менсфілда Е., Ромео А. [15], темп приросту числа компаній, що використовують інновації, прямо пропорційний питомій вазі компаній, що ще не використовують дану інновацію, в сукупній кількості потенційних споживачів.

Основними надбаннями третього етапу теорії інноваційного розвитку можна вважати наступні:

1) розробка класифікації інновацій (базисні, поліпшуючі і псевдоінновації); виявлення порядку їх взаємодії в інноваційному процесі; вивчення кластерів інновацій (Менш Г.);

2) створення на основі S-подібної логістичної кривої (Менш Г., Фостер Р., Роджерс С.) динамічної моделі взаємозв'язку економічної динаміки з циклічністю впровадження інновацій (крива Менша-Фостера);

3) дослідження радикальних інновацій, а також формування кластерів нововведень-процесів і нововведень-продуктів на низхідній і висхідній стадіях довгострокового циклу (Кляйнкнехт А.);

4) введення в науковий оборот поняття та розробка концепції «національної інноваційної системи» (Лундвалл Б., Фрімен К., Нельсон Р. і ін.);

5) вивчення в рамках дослідження національної інноваційної системи територіальних аспектів інноваційних систем (Фрімен К.).

6) розробка концепції життєвого циклу інновацій (Ван Дейн, Девіс С., Менсфілд Е., Ромео А. і ін.).

7) дослідження закономірностей науково-технічного прогресу в умовах планового господарства; виявлення основних періодів технологічного розвитку в історії суспільного розвитку (Анчишкин А.).

8) розробка теорії технологічних устроїв. Введення в науковий обіг поняття «технологічний устрій», під яким розуміється сукупність «... технологічно об'єднаних виробництв, що мають єдиний технічний рівень і розвиваються синхронно» [16] (Глазьєв С.).

9) обґрунтування наявності взаємодіючих інноваційно-інвестиційних, винахідницьких та наукових циклів. Введення поняття «технологічна квазірента», що розглядається як додатковий прибуток інноватора в період дифузії інновацій. Введення поняття «антіінновація» (Яківець Ю.).

4. Ряд дослідників (наприклад, [17, с. 398]) обґрунтовано виділяють четвертий (сучасний) етап у розвитку інноваційної теорії, який полягає в методологічній ревізії статусу діючих наукових підходів і парадигм інноваційної діяльності в напрямку «гуманізації» і «гуманітаризації» інноваційної теорії, що відбилося в зміцненні розуміння інновації не тільки як технологічного, а й соціального феномену, що вимагає вивчення з позиції соціогуманітарних наук (Айрес Р., Бекаттіні Дж., Бреши С., Іцковіч Г., Крістенсен К., Лейдесдорф Л., Ліссоні Ф., Перес К., Станкевич Р., Кук Ф. і ін.)

У практичному плані дослідження на сучасному етапі розвитку інноваційної теорії сфокусовані на двох найважливіших аспектах:

1) вдосконалення механізму державного супроводу інноваційної діяльності; створення інституційного та інфраструктурного каркасу зазначеної діяльності, орієнтованого на максимальне розкриття творчого потенціалу інноваторів при формуванні і розвитку проривних технологій;

2) прискорення інноваційного процесу на етапі від виникнення інноваційної розробки до її практичної реалізації.

В рамках розв'язання вищевказаних завдань у середині 1990-х років виникла теорія потрійної спіралі (Іцкович Г., Лейдесдорф Л.), яка базується на постулаті, що в «економіці знань» дедалі значнішу роль в тріаді «влада – бізнес – університети», грають останні. Еволюція інноваційних систем включає три витки спіралі:

1) держава виступає координатором взаємодії наукової сфери та бізнесу;

2) влада, бізнес та університети функціонують як окремі інституційні утворення в чітко означених межах, а їх взаємодія достатньо обмежена;

3) створення інфраструктури знань за рахунок часткового з'єднання трьох інститутів, з розмиванням функціональних меж між елементами [18, с. 6-16]. Мета останнього витка – формування ефективної інноваційної системи, що включає компанії, які виникають на базі університетів, вертикальні та горизонтальні альянси між виробниками різних галузей та технологічних рівнів, науково-дослідні лабораторії, що здійснюють розроблення під егідою держави [19].

На четвертому етапі широке розповсюдження отримав також екосистемний підхід, який базується на методі оцінки інноваційної діяльності за аналогією з явищами і процесами, які спостерігаються в природі. Одним з перших дослідників в цій галузі став Роберт Айрес, який підкреслював, що «... економіка і природа являють собою в багато чому схожі системи. Наприклад, метаболізм живих істот подібний до споживання підприємствами матеріальних ресурсів і подальшої їх трансформації в

кінцевий або побічний продукт. Конкуренція також може розглядатися як аналог природного відбору (боротьби за виживання)» [20]. Одночасно Айрес Р. виділив основну відміну, що в природі еволюція – результат спонтанних мутацій; в економічній системі прогрес забезпечується за рахунок усвідомленої діяльності, спрямованої на використання наукових досягнень як інструменту в конкурентній боротьбі.

Таким чином, основними досягненнями четвертого етапу теорії інноваційного розвитку можна вважати:

1) диференціацію інноваційної теорії, що відбилосся в виникненні соціальної інноватики, закріпленні розуміння інновації як соціального феномену, що вимагає вивчення з позиції соціогуманітарних наук (Весснер Ч., Іцковіца Г., Лейдесдорф Л. і ін.).

2) гуманізацію і гуманітаризацію інноваційної діяльності, відхід від технологічно-впроваджувальної парадигми в напрямку проблем збереження середовища життєдіяльності людини (Айрес Р., Факуда К., Ватанабе К., Барнет Х., Вітте С., Денісон Е.).

Отже, сучасна парадигма та найсучасніші теорії та концепції інноваційного розвитку економічних систем обумовлюють ключові чинники його активізації:

1) посилення інтелектуальної складової (людських ресурсів, інтелектуального потенціалу, інтелектуального капіталу);

2) розвиток партнерства та інтеграції в рамках інноваційного процесу [21, с. 155].

Проведений нами критичний аналіз наукової літератури дозволяє зробити наступні висновки:

1. Спочатку інновації розглядалися як екзогенні фактори розвитку економіки, пізніше були розроблені ендогенні моделі, поява яких може розглядатися як важлива умова розробки систем управління інноваційним розвитком.

2. Сучасне розуміння сутності «інноваційного розвитку» невіддільне від головних положень загальної теорії економічного розвитку.

3. Сучасні концепції інноваційного менеджменту виходять з системного бачення інноваційних процесів на всіх рівнях. З нашої точки зору, необхідно ставити акцент на інтеграції різних рівнів і елементів (учасників інноваційного процесу, ініціатив мікро-, мезо- і макrorівня) інноваційного менеджменту. Слід враховувати, що макро- і мезо-рівень інноваційного менеджменту формують умови для мікрорівня, а мікрорівень створює інновації, необхідні для розвитку економіки в цілому.

4. Інноваційний розвиток є каталізатором розвитку підприємства в цілому, дозволяє сформувати унікальні конкурентні переваги, в основі яких знаходяться інноваційні продукти, процеси та послуги, що забезпечують неповторність підприємства в конкурентному середовищі. Таким чином, інноваційний розвиток забезпечує підвищення конкурентоспроможності господарських, соціально-економічних систем, що обумовлює необхідність управління інноваційними процесами на макро-, мезо- і мікрорівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз провідних концепцій і теорій, сформованих в рамках інноваційної проблематики, дозволяє стверджувати, що наукові уявлення про роль інновацій в економічному процесі зазнали за більш ніж столітній період їх розвитку значної еволюції. Зазначені зміни полягають не тільки в поглибленні фундаментальних положень і розширенні понятійного апарату інноваційної теорії, але і в подальшій деталізації різних аспектів даної теорії, орієнтованих на практичне застосування теоретичних розробок в сфері реальної економіки. Дедалі більшого розвитку отримують питання, пов'язані ні з пізнанням самих інновацій, а зі створенням необхідних умов або забезпеченням комфортного середовища, в якій реалізація інновацій набуває найбільшої ефективності. В цьому

відношенні наукова думка розвивається на трьох базових рівнях економічної діяльності, а саме: дослідження, що стосуються впровадження інновацій на мікроекономічному рівні (підприємства, компанії), підкріплюються теоретичними напрацюваннями мезо- і макроекономічного рівнів (наприклад, питання створення територіальних і національних інноваційних систем).

Одночасно можна стверджувати, що потенціал інноваційного розвитку далекий від вичерпання, і зазначена обставина залишає відкритим широке поле для подальших досліджень в даній галузі наукового пізнання.

1. Яковец Ю. В. Эпохальные инновации 21 века: монография. М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. 437 с.
2. Базилевич Л. А. Автоматизация организационного проектирования. Львов : Машиностроение, 1989. 176 с.
3. Аккоф Р. Аккоф о менеджменте. СПб.: Питер, 2002. 448 с.
4. Сіренко Н. М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки : монографія. Миколаїв, 2010. 416.
5. Райзберг Б. А., Лозівський Л. Ш. Словник економічних термінів. М.: Айріс-прес, 2008. 480 с.
6. Рогоза М. Є., Вергал К. Ю. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми : монографія. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. 136 с.
7. Найдюк В. С. Сутність та передумови інноваційного розвитку підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 3. С. 251-263.
8. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком. Суми: Університетська книга, 2003. 432 с.
9. Kuznets S. Nobel Prize Lecture. Stockholm. 1971.
10. Сайбель Н. Ю., Косарев А. С. Эволюция теории инноваций. *Финансы и кредит*. 2017. Т. 23. № 14. С. 838-850.
11. Шумпетер Й. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры. Москва : Прогресс, 1982. 456 с.
12. Бернал Дж. Наука в истории общества. М.: Прогресс, 1956. 743 с.
13. Санто Б. Инновация как средство экономического развития. М.: Прогресс, 1990. 296 с.
14. Van Dajn J. *The Long Wave in Economic Life*. N.Y., 1976.
15. Deves S., Mensfeld E., Romeo A. *The Models of Diffusions of Technical Innovations*. 4-th ed. N.Y., 1995.
16. Глазьев С. Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития. М.: ВладДар, 1993. 310 с. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=29378879> (дата звернення: 15.11.2021).
17. Вареник К. А. Теорія інновацій як ключовий напрямок наукових досліджень ХХ століття. *Сучасні проблеми науки та освіти*. 2013. № 5. С. 398-403.
18. Лисяк Л. В., Зюзін В. О., Петрова Я. І. Розширення джерел фінансування реалізації державних програм людського розвитку: залучення соціально відповідального бізнесу та використання інноваційних технологій. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 6-16.
19. Маркіна І. А., Вороніна В. Л., Хорошко Д. Р. Управління інноваційним потенціалом як фактор стратегічного розвитку та конкурентних переваг підприємства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2020. № 3(26). С. 76-81.
20. Ayres R. U. On the life cycle metaphor: where ecology and economic diverge. *Ecological Economics*. 2004. Vol. 48, Issue 4. P. 425-438. DOI : <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2003.10.018>
21. Чийпеш Н. М. Наукові підходи до класифікації інновацій кредитних установ. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С.155-162.

References

1. Yakovets Yu. V. (2004). Epohalnye innovatsii 21 veka [Epic innovation of the 21st century]. M.: ZAO «Izdatelstvo «Ekonomika» [in Russian].
2. Bazilevich L. A. (1989). Avtomatizatsiya organizatsionnogo proektirovaniya [Organizational design automation]. Lvov: Mashinostroenie [in Ukrainian].
3. Akkof P. (2002). Akkof o menedzhmente [Akkof about management]. SPb.: Piter [in Russian].
4. Sirenko N. M. (2010). Upravlinnia stratehiieiu innovatsiinoho rozvytku ahrarynoho sektora ekonomiky: monohrafiia [Management of the strategy of innovative development of the agricultural sector of the economy]. Mykolaiv [in Ukrainian].
5. Raizberh B. A., Lozivskiy L. Sh. (2008). Slovyk ekonomichnykh terminiv [Dictionary of economic terms]. M.: Airis-pres [in Ukrainian].
6. Rohoza M. Ye., Verhal K. Yu. Stratehichnyi innovatsiinyi rozvytok pidpriemstv: modeli ta mekhanizmy [Strategic innovative development of enterprises: models and mechanisms]. Poltava: RVV PUET [in Ukrainian].
7. Naidiuk V. S. (2013). Sutnist ta peredumovy innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv [The essence and prerequisites for innovative development of enterprises]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, 3, 251-263 [in Ukrainian].
8. Ilyashenko S. M. (2003). Upravlinnia innovatsiynym rozvytkom. [Management of innovative development]. Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian].
9. Kuznets S. (1971). Nobel Prize Lecture. Stockholm [in English].
10. Saybel N. Yu., Kosarev A. S. (2017). Evolyutsiya teorii innovatsiy [Evolution of innovation theory]. *Finansyi i kredit*, 23, 838-850. [in Russian].
11. Schumpeter A. J. (1982). Teoriia ekonomicheskogo razvitiia: issledovanie predprinimatelskoi pribyli, kapitala, kredita, protcenta i tsikla koniunktury [The Theory of Economic Development. An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle]. Moscow: Progress [in Russian].
12. Bernal Dzh. (1956). Nauka v istorii obschestva [Science in the history of society]. M.: Progress [in Russian].
13. Santo B. (1990). Innovatsiya kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiya [Innovation as a means of economic development]. M.: Progress [in Russian].
14. Van Dajn J. (1976). The Long Wave in Economic Life. N.Y. [in English].
15. Deves S., Mensfeld E., Romeo A. (1995). The Models of Diffusions of Technical Innovations. 4-th ed. N.Y. [in English].
16. Glazev S. Yu. (1993). Teoriya dolgosrochnogo tehniko-ekonomicheskogo razvitiya [The theory of long-term technical and economic development]. M.: VlaDar. Retrieved from <https://elibrary.ru/item.asp?id=29378879> [in Russian].
17. Varenyk K. A. (2013). Teoriia innovatsii yak kliuchovi napriamok naukovykh doslidzhen KhKh stolittia [Theory of innovation as a key area of research in the twentieth century]. *Suchasni problemy nauky ta osvity*, 5, 398-403. [in Ukrainian].
18. Lysiak L. V., Ziuzin V. O., Petrova Ya. I. (2020). Rozshyrennia dzherel finansuvannia realizatsii derzhavnykh prohram liudskoho rozvytku: zaluchennia sotsialno vidpovidalnoho biznesu ta vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii [Expanding sources of funding for the implementation of state human development programs: attracting socially responsible business and the use of innovative technologies]. *Naukovyi visnyk Polissia*, 2 (21), 6-16 [in Ukrainian].
19. Markina I. A., Voronina V. L., Khoroshko D. R. (2020) Upravlinnia innovatsiynym potentsialom yak faktor stratehichnoho rozvytku ta konkurentnykh perevah pidpriemstva [Management of innovation potential as a factor of strategic development and competitive advantages of the enterprise]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*. no. 3 (26), 76-81. [in Ukrainian].
20. Ayres R. U. (2004). On the life cycle metaphor: where ecology and economic diverge. *Ecological Economics*, 48, 425-438. [in English].
21. Chyipesh N. M. (2020). Naukovi pidkhody do klasyfikatsii innovatsii kredytnykh ustanov [Scientific approaches to the classification of credit institution innovations]. *Naukovyi visnyk Polissia*, 2 (21), 155-162 [in Ukrainian].

INNOVATIVE DEVELOPMENT: STAGES, THEORIES, TRENDS

Viktoriia Voronina¹, Nataliia Klymenchukova²

¹*Poltava State Agrarian University
36003 Poltava, Skovoroda street, 1/3
e-mail: vivoronina1@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2434-4591*

²*National Academy of Management
03151 Kyiv, Ushynskogo street, 15
e-mail: klymenchukova@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0611-4343*

Abstract. The article considers the theoretical aspects of innovation theory and its categorical apparatus. Emphasis is placed on the fact that for all countries without exception, the formation of an innovative mechanism for economic development is a priority, as innovative development is a source of additional competitive advantages. Science is constantly supplemented by new ideas that must be taken into account in the process of innovation research. In addition, the vector of innovation activity has shifted towards social issues, which aims to identify an independent stage in the development of scientific thought in the field of innovation research. The article considers works on innovative practices, which, in the author's opinion, most fully reflect the transformations taking place in the economy over the past 100 years. The development of ideas about the place and significance of innovations in the framework of common innovation theories and approaches to the definition of the category "innovative development" is analyzed. It is proved that there are two key approaches to the concept of innovative development: macroeconomic and microeconomic. Based on the analysis, the author's own arguments are presented and his own definition of the term under study is given. The article contains a detailed overview of the leading scientific approaches formed in the study of innovation as an economic phenomenon that directly affects the development of the world economy. The main stages, theories and trends of innovation development are summarized, the relationships between them and their main provisions are established, and an updated vision of the process of evolution of innovation theory is presented, which includes adjustment of stages and chronology of innovation research. The author's vision of the process of development of this theory is offered, including the periodization and chronology of stages, starting from the period of origin of the doctrine of innovations and to this day. The periodization of the development of innovation theory, developed by Yakivets Yu. in 2004, has been updated and supplemented. The description of meaningful aspects of the modern, 4th stage of evolution of the innovative theory is given, tendencies and directions of its development for the following period are revealed.

Keywords: economic theory, economic development, innovation, theory of innovations, innovative development, scientific and technical progress.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2021

Прийнята до друку 29.12.2021